

Jovan Mirić

INTERESNE GRUPE U POLITIČKOM SISTEMU JUGOSLAVIJE*

Temeljno obilježje i specifičnost jugoslavenskog pluralizma predstavljaju *institucionalne interesne grupe*. Tu mislimo na one grupe, koje se javljaju elementima same strukture političkoga sistema, koje su, dakle, izravno, institucionalno-normativno uključene u institucije vlasti,¹ na svim razinama političkog odlučivanja, od radne organizacije do Savezne skupštine.

Ovdje će, međutim, naša pažnja biti usmjerena na:

- a) radnu organizaciju kao interesnu grupu i
- b) štrajk kao sredstvo političkog pritiska.

Radna organizacija kao interesna grupa

Pod pojmom radne organizacije podrazumijevamo sve oblike društveno organizacionog rada koji imaju i odgovarajući institucionalni oblik (poduzeća, ustanove, zavodi, udruženja itd.).

Prema tome, ovaj pojam obuhvaća kako radne organizacije s područja privrede, tako i one vanprivredne — ustanove i organizacije koje vrše djelatnost u oblasti obrazovanja, kulture, zdravstva, socijalne zaštite i drugih društvenih službi.^{1a}

Svakako se može kazati da radna organizacija zauzima izuzetno mjesto, ne samo u našem ustavno-političkom sistemu, već i u povijesti ustavnosti

---

*) Ovo je izvadak iz veće neobjavljene studije »Interesne grupe kao faktori politike«.

1) Politički sistem u užem smislu i čine institucije vlasti. U širem smislu oblikuju ga i svi oni elementi i činioци koji djeluju na njegovu strukturu i dinamiku.

Postoje u socijalnoj znanosti tri uobičajena pristupa u izučavanju radne organizacije. To su tzv. **klasični**, pristup znanstvene organizacije (**scientific management**). Zatim pristup sa stanovišta **međuljudskih odnosa (Human relations)** i pristup sa stanovišta **utjecaja (influence power)**. (Usp. J. Županov: »Tri pristupa samoupravnoj organizaciji«, »Gledišta« br. 2/1965.).

Mi ćemo ovdje motriti radnu organizaciju sa stanovišta utjecaja, zanima nas, naime, koliko koristi svoju moć i utjecaj u političkom procesu, koliko se javlja faktorom politike.

1a) Na temelju ustavnih i zakonskih odredbi radni kolektivi u državnim institucijama, društveno-političkim organizacijama i udruženjima, ne smatraju se radnim organizacijama.

uopće. To je prvi puta da se temeljni politički akt države na takav način bavi radnim organizacijama, da utvrđuje njihov politički i ustavni status.² U temeljnim ustavnim načelima dano je posebno mjesto radnoj organizaciji, a dvadesetak članova Ustava bavi se posebno radnom organizacijom kao osnovom jedinicom udruženog rada i samoupravljanja.³ I prema prostoru što ga Ustav posvećuje radnoj organizaciji, i prema značenju što joj ga pridaje, nedvojben je zaključak da je radna organizacija u našem sistemu ustavna, pa prema tome i politička kategorija *par excellence*. Zato nam se čini da je bez izučavanja radne organizacije kao strukturalnog i dinamičnog elementa našega političkog sistema, svaka analiza toga sistema manjkava, parcijalna. Do sada, međutim, u našoj socijalnoj znanosti, radna organizacija kao faktor politike i nije izučavana. Radnoj se organizaciji uglavnom pristupalo s dva aspekta: *sociološkog i pravnog*. Kod *sociološkog pristupa* radna je organizacija promatrana sa stajališta *odnosa u samoj organizaciji* (organizacija rada, struktura moći i utjecaja, međuljudski odnosi i sl.). *Pravni pristup* određen je interesom za *pravni položaj* radne organizacije u cjelokupnom pravnom sistemu, pravnu snagu njenih normi, odnose organa upravljanja i sl. Koliko se radna organizacija javlja kao zbiljski činilac u političkim procesima, dakle, koliko se javlja faktorom politike — to je pitanje sasvim zane- mareno.⁴

Temeljno je pitanje da li radne organizacije imaju u cjelokupnom političkom sistemu onu ulogu koja im se određuje Ustavom. Polazimo od pretpostavke da postoji i prilično velika razlika između *formalnih ovlasti i stvarne moći* radnih organizacija. Ove razlike se očituju na dva načina: neke radne organizacije ni izdaleka nemaju ono značenje i utjecaj kakav im je određen normativno, dok druge radne organizacije raspolazu s daleko više društvene moći no što im je to formalno-pravno određeno. Iako su, po Ustavu, sve radne organizacije u istom položaju, faktički su, međutim, razlike tolike, da neke radne organizacije praktički »vode politiku« pojedinih općina, pa i šire, dok su utjecaji drugih gotovo zanemarivi. Tu je odlučujući činilac ekonomska moć. No, bez obzira na ove razlike u moći i utjecaju među samim radnim organizacijama, mi polazimo od pretpostavke da je utjecaj radnih organizacija na proces političkog odlučivanja u našem sistemu vrlo značajan. Pokušat ćemo to osnažiti nekim podacima i ispitivanjima.

---

2) Usp. J. Đorđević: »Novi ustavni sistem«, str. 147.

3) Tako se u glavi II osnovnih načela kaže, da samoupravljanje radnih ljudi u radnoj organizaciji, čini nepovredivu osnovu položaja i uloge čovjeka. »Građani odlučuju o društvenim poslovima u radnim i drugim samoupravnim organizacijama...« (Gl. IV) »Osnovu društveno-ekonomskog uređenja Jugoslavije čine slobodni udruženi rad sredstvima za proizvodnju u društvenom vlasništvu i samoupravljanje radnih ljudi u proizvodnji i raspodjeli društvenog proizvoda u radnoj organizaciji i društvenoj zajednici« (Čl. 6). Ustav u članovima 9—20 gotovo isključivo bavi se radnom organizacijom. Isto tako članovi 90—95 odnose se isključivo na upravljanje radnom organizacijom i drugim pitanjima koja su s time povezana.

4) Mi se ovdje nećemo upuštati u traženje uzroka takvom stanju, tek možemo kazati da je jedan od važnih razloga i samo odsustvo političke znanosti ili tek njeni počeci. A i ti prvi pokušaji analize političkog fenomena, valjda po nekoj inerciji sociologije i pravne znanosti ne smatraju radnu organizaciju konstitutivnim elementom političkog sistema, već se prema njoj odnose, bar implicate, kao prema »zajednici rada«, a ne »zajednici politike« — da se poslužimo ovim terminima Karla Korsch.

Samo na sektoru privrede bile su u Jugoslaviji 1969. godine 12.762 radne organizacije s oko 3,200.000 zaposlenih. Ako ovom broju dodamo još oko 630.000 zaposlenih u vanprivrednim djelatnostima i blizu 5,000.000 uzdržavanih osoba, znači onih čija je egzistencija izravno vezana uz egzistenciju radnih organizacija, odnosno zaposlenih u tim organizacijama, dobit ćemo impresivnu brojku od oko 8,800.000 ljudi, materijalni interesi kojih su najuže vezani uz radnu organizaciju.⁵ Materijalni položaj, od koga uglavnom ovisi i ostvarenje drugih interesa, pa i čovjekova socijalna sigurnost uopće, još uvijek su bitno određeni visinom osobnog dohotka ostvarenog u radnoj organizaciji. Štoviše, osobni dohodak je odlučujući činilac položaja i sigurnosti pojedinca i nakon prestanka njegove radne aktivnosti, odlaskom u mirovinu (osobni dohodak je osnovni kriterij pri određivanju visine mirovine), što znači da osobni dohodak određuje materijalni i socijalni položaj pojedinca do kraja njegova života. Sasvim je razumljivo, stoga, da će upravo materijalni interes biti najdjelotvorniji motivacioni čimbenik pojedinca i radne organizacije u nastojanju da se postigne što povoljniji materijalni status. *Motiviranost za angažman je očita*. Ali svaka politička aktivnost, pored motiviranosti, pretpostavlja i *stvarnu mogućnost djelovanja*.

Što se tiče stvarne mogućnosti za djelovanje radne organizacije kao interesne grupe (faktora politike), ona je određena mnogim okolnostima, kako pravne tako i faktičke naravi, a prije svega:

a) nestabilnom normativnom strukturom koja je podložna utjecajima i stalnim promjenama

b) neizgrađenošću stabilnijih kriterija na temelju kojih bi položaj svake radne organizacije i pojedinca bio određen rezultatima rada. I na kraju, last but not least

c) demokratizacijom samoga sistema koji postaje sve otvoreniji za izražavanje različitih interesa i djelovanje interesnih grupa.

Nestabilna normativna struktura pogodan je okvir za djelovanje različitih interesnih grupa u političkom sistemu Jugoslavije, pa isto tako i za djelovanje radnih organizacija. Teško bi bilo pronaći sve razloge ovoj pravoj poplavi različitih propisa u našem sistemu, ali je nesumnjivo da su među najvažnijima *institucionalni pluralizam* i *odsustvo stabilnijeg sistema vrijednosti*.⁶ Neki podaci što ćemo ih navesti najbolje će ilustrirati stanje i uputiti nas na određene zaključke. Samo tijekom jedne godine (1964) savezni organi donijeli su 738 raznih propisa, a 1965. taj se broj penje na tisuću. Prelistamo li registre propisa, što su ih u posljednjih nekoliko godina donijeli Savezna skupština i razni organi savezne uprave, zatim šest republičkih i dvije pokrajinske skupštine, pa skupštine oko 500 općina u SFRJ, naići ćemo na impresivnu (možda

---

5) Usp. SGJ za 1970. godinu. Napominjemo, da smo uzimali samo približne »zao-kružene« brojke, a broj uzdržavanih osoba određen je prema odnosu između zaposlenih i od njih uzdržavanih na temelju popisa iz 1961. godine.

6) U političkom sistemu Jugoslavije postoje deseci tisuća organa i organizacija koji su ovlašteni za donošenje raznih propisa. Ako uzmemo u obzir da svaki novi propis ili njegova izmjena izaziva lančanu reakciju promjene nižih propisa, možemo zamisliti kako se to odražava na ponašanje različitih grupa i pojedinaca čiji su interesi tangirani svakim propisom i svakom njegovom izmjenom. Odsutnost svakog vrijednosnog kriterija prijeći da ti propisi postanu sastavni dio njihove svijesti, shvaćanja, da postanu internacionalizirane norme.

i zabrinjavajuću, jer *sumum ius summa iniuria*) brojku od više desetaka tisuća različitih pravnih akata koji normiraju određene odnose i postupanja.⁷ Ovakvo normativno stanje najneposrednije se odražava na položaj i poslovanje radne organizacije. Od 1961. godine do danas, gotovo svake godine mijenjao se Zakon o sredstvima privrednih organizacija. Slično je i sa Zakonom o kamata na fondove i mnogim drugim čije odredbe direktno utječu na ponašanje radnih organizacija, na njihove poslovne uspjehe, a odatle izravno i na materijalni položaj pojedinaca.

U takvim uvjetima posvemašnje pravne nesigurnosti, oblikuje se shvaćanje, »socijalna klima«, pa i zbiljske mogućnosti, da se, i izvan sfere rada može bitno utjecati na promjenu vlastite interesne situacije. Teško je, pri tome, ponekad gotovo nemoguće, razlučiti legalno postupanje od nedopuštenog, »normalni« proces od »deformacija«. Najčešće se i za nedopustive postupke i intencije nastoji »pronaći« legalna forma. Tako se, u odsutnosti *kriterija* i *legaliteta*, odnosi često modeliraju prema interesima užih ili širih interesnih grupa koje imaju *stvarnu moć*. To se najlakše uočava na razini radnih organizacija i nižih političkih struktura, što naravno, ne znači da je na višim razinama socijalne i političke strukture stanje bitno drukčije. Njega je, rekli bismo, samo teže uočiti, jer je često »u igri« mnogo više interesa koji su manje transparentni jer se najčešće zaklanjaju iza »općih principa«. Da je stvarna moć radnih organizacija često puta odlučujući činilac politike, najbolje se može vidjeti iz odnosa radnih organizacija i općinskih skupština. Više je pravilo nego iznimka da pojedine značajnije i ekonomski jače radne organizacije postaju najodlučniji centri moći na području gdje se nalaze (ponekad i šire). Najčešće je, u takvim slučajevima, politika općine zavisna, pa prema tome i bitno određena razvojnim programom i ekonomskim uspjesima takvih radnih organizacija. Zato nije rijetko da se općine identificiraju s interesima svoga uspješnog i ambicioznog poduzeća. Nije potrebno ni isticati što napr. za Zenicu znači željezara, za Slavonski Brod »Đuro Đaković«, za Karlovac »Jugoturbina«, za Sisak željezara i rafinerija, za Svetozarevo tvornica kablova, za Cetinje »Obodin«, za Crvenku tvornica šećera (jednom je netko primijetio da su sve odluke skupštine u Crvenki — zašecerene. Ova duhovita i u osnovi točna primjedba mogla bi se, *mutatis mutandis*, odnositi i na politiku ostalih općina prema snažnim radnim organizacijama).

Ove teze pokušali smo potkrijepiti *interview-anketom* što smo je proveli među predsjednicima općina s područja Socijalističke Republike Hrvatske i direktorima nekih radnih organizacija.⁸ Ispitanicima (sugovornicima)⁹ postavili smo slijedeće pitanje:

---

7) Nedavno je savezni poslanik iz Zagreba B. Srdar, na sjednici socijalno-zdravstvenog vijeća Savezne skupštine, izjavio: »puštaju nas da u oblasti zdravstva donosimo zakone »kao iz rukava« i njima dajemo različita prava za koja najčešće nemamo materijalne mogućnosti«. (prema novinskim izvještajima od 27. I 1971).

8) Ovom *interview-anketom* željeli smo obuhvatiti sve predsjednike općine u SR Hrvatskoj. Međutim, od 105 predsjednika odazvalo ih se 63, dakle, oko 60%, što je dovoljno »reprezentativan uzorak« za procjenu znanstvene validnosti dobijenih odgovora.

Zanimljivo je istaći da se istodobno od 30 zamoljenih direktora odazvalo čak 26 ili 85%

9) S nekima smo obavili iscrpnije konsultacije, a ostale smo zamolili da komentiraju svoje odgovore, što je velika većina i učinila (preko 80%).

Radna organizacija ima svakako izuzetno mjesto u našem društveno-ekonomskom i političkom sistemu. Ona je već ustavnim načelima i ustavnim odredbama inkorporirana u naš politički i pravni sistem. Da li se radna organizacija i u političkoj praksi javlja kao značajan činilac politike. Je li, po Vašem mišljenju, utjecaj radne organizacije na proces političkog odlučivanja kod nas

- a) vrlo značajan
- b) značajan
- c) malen
- d) nikakav

Značajne su razlike u odgovorima između predsjednika općinskih skupština i direktora radnih organizacija. Tako od 63 ispitanika predsjednika čak ih 28 smatra da je utjecaj radne organizacije na proces političkog odlučivanja vrlo značajan; 21 taj utjecaj smatra značajnim, 12 malenim, a samo dvojica misle da nema nikakvog utjecaja. S druge strane, od 26 anketiranih direktora samo trojica taj utjecaj ocjenjuju kao vrlo značajan, 10 ih misli da je utjecaj značajan, 7 da je malen, a 6 da je nikakav.

U svakom slučaju, odgovori nas upućuju na zaključke da se radne organizacije javljaju značajnim faktorom politike. *Razlike u odgovorima su indikativne za prosudbu stavova i shvaćanja učesnika u političkom procesu: svima se, naime, čini da neke druge strukture raspoložu sa više utjecaja i više društvene moći nego li oni sami.* Odgovori na slijedeće pitanje još su nas više učvrstili u takvom uvjerenju.

Često se u nas može čuti da tvornice u nekim općinama imaju odlučujuću riječ u donošenju značajnih odluka. Da li je, po Vašem mišljenju, tvrdnja da »tvornice vode općinsku politiku«

- a) sasvim točna
- b) djelomično točna
- c) netočna

Šest predsjednika općinskih skupština smatra da je gornja tvrdnja sasvim točna, 51 misli da je djelomično točna, a samo 6 da je netočna. Međutim, i od ove šestorice, četvorica se u svom komentaru ograđuju s napomenom da daju takav odgovor s obzirom na iskustvo vlastite općine gdje i nema tvornice, ali dopuštaju da je u nekim općinama drugačije (»Velika tvornica vodi politiku male općine, kao što i velika općina vodi politiku male tvornice«).¹⁰ Od 26 direktora, (uglavnom tvornica i kombinata) samo dvojica misle da »tvornice vode općinsku politiku«. Petorica ih smatra da je ta tvrdnja samo djelomično točna, dok ih devetnaest (19) misli da je netočna. Zanimljivo je da i ova dvojica, s posve potvrdnim odgovorima u komentaru dodaju, da se to ne odnosi na njihovu organizaciju.

---

10) Bilo je dosta zanimljivih komentara, kao napr. »Budući da poslovanje tvornice dosta zavisi od nekih skupštinskih odluka, sasvim je razumljivo da će ona učiniti sve da se donose takve odluke koje će za nju biti povoljne«. »Interesi tvornice, to su i interesi općine, pa smo dužni ne samo da donosimo odluke kojima se unapređuje djelatnost tvornice, nego su nam to argumenti pred republičkim i savezanim organima«. »Često nam je tvornica jedini garant za dobijanje kredita od banaka, pa smo i zato dužni da respektiramo njena stanovišta«. »Tvornica vodi općinsku politiku samo u oblasti privrede«. »Mi želimo tvornicu, pa makar ona vodila općinsku politiku«. »Mislim da neke tvornice vode i republičku politiku«.

Ekonomska konkurencija između pojedinih privrednih grana i radnih organizacija prenosi se i na teren političkog odlučivanja, jer od ovoga često zavisi položaj, uspjeh, a ponekad i sudbina radnih organizacija. Direktorima radnih organizacija postavili smo, stoga, slijedeće pitanje:

Da li konkurencija, s kojom ste sve više suočeni, ima utjecaja na proces političkog odlučivanja. Jesu li, po Vašoj ocjeni, neke političke odluke rezultat utjecaja ekonomski snažnijih radnih organizacija na centre političkog odlučivanja?¹¹ Gotovo 50 posto ispitanika smatra da su njihovi konkurenti u povoljnijem položaju uglavnom zato što »užívaju povoljniji politički tretman« što im onda omogućava veće ekonomske efekte i brži razvoj. Zanimljivo je da neki, vjerovatno suočeni s aktualnom situacijom nedostatka finansijskih sredstava, smatraju da je presudniji utjecaj na banke i fondove nego li na predstavničko političke organe. To ide u prilog tezi da centri finansijske moći i interesne grupe što se oko njih formiraju često imaju znatan utjecaj na položaj i ponašanje nekih drugih grupa i centara društvene moći, što ih čini značajnim političkim faktorom.¹²

I u sistemima stabilnije normativne strukture znatan utjecaj na proces političkog odlučivanja imaju grupe koje posjeduju faktičku moć. Sasvim je onda normalno očekivati da će u našem sistemu nestabilne strukture i socijalne nesigurnosti, političke odluke biti često rezultat različitih aranžmana izvan političke scene i međusobnog odnosa snaga raznih interesnih grupa. Kako se nestabilni pravni sistem odražava na djelovanje interesnih grupa — to je bilo jedno od naših pitanja, s napomenom da smo ga za dvije kategorije ispitanika različito formulirali. Tako smo predsjednicima općina postavili ovakvo pitanje: Naš sistem u cjelini karakterizira nestabilna normativna struktura (česta promjena propisa, pravna nesigurnost). Je li, po Vašoj ocjeni, takvo stanje, za djelovanje interesnih grupa

- a) pogodno
- b) nepogodno
- c) bez naročita utjecaja

Velika većina misli da takvo stanje pogoduje djelovanju interesnih grupa (51). Samo dvojica smatraju da je nepogodno, dok ih 10 misli da je takvo stanje bez naročitog utjecaja. U komentarima uz odgovore često se ističe da je takvo stanje naročito pogodno za djelovanje neformalnih grupa i »dogovora u užem krugu« (»Ukoliko se na čelu neke grupe nalazi snažna ličnost to je velika garancija da će i grupa uspjeti sa svojim zahtjevima«).

Pitanje direktorima ovako smo formulirali: Kada bi naš pravni sistem bio stabilniji (kada se razni propisi ne bi tako često mijenjali) da li bi se tada, po Vašoj ocjeni, Vaša radna organizacija obraćala sa svojim zahtjevima centrima političkog odlučivanja:

---

11) Ovdje nismo dali nikakve alternativne odgovore već smo ispitanike (sugovornike) zamolili za što opsežnije odgovore i komentare.

12) Stoga nije slučajno ni beznačajno da se u kontekstu predstojećih promjena političkog sistema Jugoslavije, vodi značajna politička bitka oko položaja nekih organizacija koje su u svojim rukama koncentrirale velika finansijska sredstva (neke savezne banke i reeksportna poduzeća). Poznati su slučajevi da su takva poduzeća znala »kupiti« cijele manje radne organizacije, pa su se u novinama pojavile vijesti o »kupovanju samoupravljača«.

- a) češće nego sada
- b) rjeđe nego sada
- c) podjednako, kao i sada

Samo trojica misle da bi se to događalo podjednako kao i sada, dok svi ostali smatraju da bi to bilo rjeđe no sada. U nekim komentarima se ističe da bi u stabilnom pravnom sistemu zahtjevi radnih organizacija bili uzaludni i bespredmetni, jer bi svačiji položaj bio pravno određen, pa bi svi mogli ustupci bili ilegalni.

Promjena vlastitog položaja, dakle, mogla bi se tražiti u ekonomskoj, a ne političkoj kompetenciji.

Ovaj nestabilni sistem pravnih normi nalazi se u odnosu međuzavisnosti s *nestabilnim sistemom društvenih vrijednosti*. Odsutnost jasnih kriterija na temelju kojih bi položaj svake interesne grupe, svake radne organizacije i pojedinca, bio određen rezultatima rada, značajno se odražava na strukturu pravnih normi, ali je, s druge strane, ovakvo stanje stimulirano nepostojanjem jasnih načela i pravnih odredbi. Često su frustracije i sukobi rezultat kaotičnog sistema raspodjele, u kome se za jednak rad često primaju vrlo različiti dohoci. Takvo stanje stvara shvaćanje u pojedinca pa i čitavih grupacija, da se mimo rada i njegovih stvarnih rezultata mogu postići određeni probici i izmijeniti materijalni položaj pojedinca, grupe, pa i čitave grane djelatnosti ili regije. Počevši od općine pa do najviših političko-predstavničkih organa republike i federacije, stalno su na dnevnom redu zahtjevi pojedinih radnih organizacija ili privrednih grana za drugačijim, povoljnijim tretmanom.¹³ Izvrnuti tako stalnim utjecajima i zahtjevima različitih interesnih grupa, ovi su organi prinuđeni da često pristupaju izmjeni propisa.¹⁴ Tako vidimo da česta promjena propisa nije samo *uzrok* djelovanju interesnih grupa, već je često i *posljedica* takvog djelovanja. U takvoj psihozi »promjenomanije« (sve što postoji vrijedno je da bude promijenjeno), rekli bismo da se stvara masovna psihologija po kojoj su sve socijalne institucije i norme podložne i pogodne, ne samo za promjenu uobičajenim, formalnim putem, nego i za njihovo izigravanje i kršenje. Ovakvo stanje ima, s jedne strane,

---

13) Dovoljno je samo prolistati dnevni tisak posljednjih nekoliko godina, pa će se vidjeti kako nema ni jedne privredne grane niti društvene djelatnosti za koju se ne kaže kako je, prije svega **političkim mjerama**, stavljena u nepovoljan položaj. Odatle onda i zahtjevi da se političkim odlukama taj položaj izmijeni. Samo u prvih 5 mjeseci nakon donošenja mjera privredne reforme, više od tri tisuće radnih organizacija zahtijevalo je izravno od Savezne skupštine i Saveznog izvršnog vijeća, da ih se izuzme iz postojećeg režima (cijena, izvoza, kreditiranja i sl.). Po riječima predsjednika vlade SIV je dnevno uočeno sa »**pritisicima**« najrazličitijih interesnih grupa — radnih organizacija, privrednih grana, regija, republika.

14) Ti propisi, međutim, nisu najčešće rezultat objektivnog i znanstvenog prosuđivanja zbiljskog stanja političkih odnosa i njihovih trendova. Zbog ovoga nesuglasja između normativnog i stvarnog stvara se privid kao da se svakom promjenom institucije i norme mijenja i zbiljsko stanje. Međutim, ova normativna »promjenomanija«, kada odbacimo samoobmane, često nam kazuje upravo suprotno: da je, naime, tako česta institucionalno-normativna mijena jasan pokazatelj da ne postoji prava korespondencija između normativnog i stvarnog. Kako je zbiljske odnose teško prilagoditi ovoj eskalaciji »normi«, kod nas se obično kaže kako je društveni razvitak prerastao norme, pa se opet mijenja norma, i tako tome kružnom toku kao da nema kraja.

povoljne učinke na slobodno ponašanje svih u političkim procesima, ali na relativno duži rok može izazvati upravo suprotne efekte; da se, naime, slobodne inicijative i demokratsko ponašanje preokrene u sjevlašće onih koji imaju stvarnu moć (poznato je iz povijesti da se iz svakog kaotičnog stanja izvodi tiranija). Zato je, držimo, bar relativno stabilna normativna struktura, neophodan uvjet stabilnosti samoga političkog sistema i stvaranja sistema društvenih vrijednosti. Interesi moraju imati slobodu da se izraze, ali svaki politički i društveni sistem koji pretendira na epitet demokratskog, mora oblikovati i respektirati pravila »slobodne igre«. Političko posredništvo među interesima, u uvjetima gdje nema općeg concensusa oko temeljnih društvenih vrijednosti, uvijek je neizvjesno i izvrgnuto opasnosti da se najmoćniji interes proglasi i nametne kao opći. Nema li respektiranja nekog općeg vrijednosnog kriterija odlučuje moć.

Što se tiče *oblika i metoda* djelovanja radnih organizacija kao interesnih grupa, mogli bismo govoriti o dva oblika njihova angažmana u političkom procesu:

- a) *institucionalnom* i
- b) *vaninstitucionalnom*

Pod *institucionalnim* djelovanjem radne organizacije misli se na takvu njezinu *političku* aktivnost, kada ona (radna organizacija) kao dio strukture sa moga političkog sistema djeluje na ostale elemente u toj strukturi ili na ponašanje drugih interesnih grupa izvan legalno uspostavljene strukture moći. Neophodan uvjet takvog djelovanja je određena *društvena moć*. Radna organizacija takvu moć *legalno* ima kao sastavnica političkog sistema. Ovaj legalni (institucionalni) aspekt moći efektuiru se uglavnom na dva načina: *autonomnim djelovanjem* radne organizacije i njenom *participacijom* u drugim političko-predstavničkim organizacijama.

Kao *autonomna* (samoupravna) jedinica društveno-političkog sistema, radna organizacija često odlučuje o pitanjima koja nisu od interesa samo za nju i članove njezina radnog kolektiva, već i za širi krug interesenata. Ovo se naročito odnosi na one radne organizacije koje vrše djelatnost od posebnog društvenog interesa (kultura, prosvjeta, zdravstvo, komunalne djelatnosti). Imajući to u vidu, Ustav i zakon određuju da u organima upravljanja takvih radnih organizacija moraju biti zastupljeni i predstavnici šire društvene zajednice, odnosno predstavnici zainteresiranih organizacija i građana. Međutim, dosadašnja iskustva govore da je takva participacija više formalno udovoljavanje zakonskim odredbama nego li zbiljsko suodlučivanje.¹⁵ Normalno je da u takvom sistemu, gdje radne organizacije donose odluke koje tangiraju interese pojedinaca i grupa izvan same radne organizacije, dolazi do nesuglasnosti između interesa radne organizacije i drugih interesenata. Ovo najčešće dolazi do izražaja prilikom određivanja cijena usluga ili proizvoda pojedinih radnih organizacija ili službi. Zahtjev za povišenje cijena radne organizacije koja vrši neku komunalnu djelatnost, izaziva više otpora u onih grupa koje će time biti materijalno pogođene, nego li, recimo, dugoročni program neke kulturne ili prosvjetne djelatnosti čije posljedice

---

15) Ustavnim amandmanom XV još više je pojačana autonomnost u odlučivanju radnih organizacija.

za društvo mogu biti daleko teže. Ako i dolazi do sukoba među interesima radne organizacije i interesnih grupa izvan nje, on se najčešće vodi oko neposredno materijalnih interesa. Oko temeljnih programa malo je sporova, jer se ni jednoj interesnoj grupi ne čini da bi neki dugoročni projekti mogli ugroziti njene interese.¹⁶

Kod *participacije* radnih organizacija u drugim političko-predstavničkim organima, *materijalni interes* je opet odlučujući motiv njihova angažmana. Ova participacija uglavnom se očituje putem vijeća radnih zajednica u sastavu skupština (općina, republika, federacija). Kako su »klasične« državne strukture još uvijek najodlučniji centri političke moći, od čijih odluka u velikoj mjeri zavisi i stvarni položaj radnih organizacija, to će ove nastojati da njihovo predstavništvo u ovim strukturama bude što efikasnije, u smislu utjecaja na karakter političkih odluka. Ovaj utjecaj nastoji se osnažiti i *vaninstitucionalnim djelovanjem*.

Sve oblike i metode vaninstitucionalnog djelovanja nemoguće je nabrojiti, a kamo li operacionalizirati i znanstveno fundirati. Često se radi o legalno nedopustivim utjecajima, od sitnih aranžmana do »velikih poteza« koji obično ostaju izvan uvida javnosti. Uostalom, ni jedan politički poredak ne trpi akcije izvan utvrđenih institucionalnih okvira. U tome pogledu ni naš sistem nije iznimka. Naš Ustav, doduše, u okvirima prava na samoupravljanje, utvrđuje i posebno pravo na društveno-političku inicijativu (čl. 34). Ali, to je još uvijek pravo inicijative unutar institucionalno i normativno utvrđenog sistema, a ne i pravo na političku akciju izvan njega. Stvarno je stanje ipak nešto drugačije. Političke odluke nisu uvijek rezultat otvorene bitke i konfrontiranja interesa na političkoj sceni, već im politička forma služi samo kao paravan iza koga vrije sukob različitih interesa i interesnih grupa. Političku dinamiku ne čine samo »propisani« oblici političkog djelovanja i prepoznatljivi politički subjekti, već mnoštvo faktora koji su obično u pozadini bučne scene, ali često imaju glavne konce u svojim rukama. Uvjeti za ovakvu »igru« sve su povoljniji, što se društvo sve manje upravlja po jedinoj i neprikosnovenoj državnoj regulativi. Ukoliko napr. naše općinske skupštine mogu samostalno regulirati neke odnose, utoliko su izvrgnuti djelovanju različitih činilaca. Ali ne samo onih koji dolaze »izvana«, nego i onih koji su immanentni svakoj političkoj strukturi, sastavljenoj, na koncu, od živih ljudi, sa različitim interesima i njihovom povezanošću i međuzavisnošću prema drugim pojedincima i interesnim grupama. Odlučivanje po nekim *objektivnim* kriterijima u takvom kontekstu samo je iluzija. I što uopće jest *objektivno* u interesnom posredovanju.¹⁷

Određene interesne grupe koje su »bliže« zakonodavnim tijelima (personalnim i drugim vezama), ne samo da mogu utjecati na sadržaj određenih

---

16) Iskustvo iz političkog života, kao i neka znanstvena istraživanja jasno pokazuju da je materijalni interes u nas na prioritetnom mjestu ljestvice društvenih vrijednosti.

17) **Objektivno**, to bi možda bilo ono **opće**, odnosno takvi socijalni i politički uvjeti u kojima bi se mogli izraziti svi interesi. Ali to uopće ne bi smjelo biti **a priori** fiksirano već bi moralo biti odraz konkurencije interesa i sposobnosti. Jer, **a priori** utvrđeno »opće« — jest totalitarizam. Ono što bi moglo i trebalo biti utvrđeno to je socijalna **sigurnost** i garantirana **mogućnost** da svatko iskaže ono **što želi** i što smatra svojim interesom i da pokaže **što može**.

propisa koji će njima pogodovati, nego su u mogućnosti da se prije drugih, unaprijed upoznaju sa novim uvjetima što će biti stvoreni novim propisom. Na taj način mogu spremni dočekati novu pravnu situaciju, što može biti od velika značenja, pogotovu ako uzmemo u obzir česte promjene u našem sistemu. Što je na pr. za neke radne organizacije, ali ne samo za njih, značilo da se unaprijed obavijeste o stavljanju pod kontrolu režima cijena o devalvaciji dinara itd. Takve i slične informacije na svim razinama političkog odlučivanja vjerojatno se ne plaćaju samo prijateljstvom. *Mito i korupcija* postaju normalne pojave. Slušamo sa skupštinske govornice: »bilo bi fatalno ako bismo morali doći do zaključka da je ovo društvo nemoćno da se bori protiv mita i korupcije«, »korupcija drži zakon u zatvoru«. »Borimo se protiv mita a sami smo često primorani da to činimo«. »Privredni mito i korupcija postaju sve više normalna pojava, neke vrste zakonitosti«. ¹⁸

Sistem »log-rollinga« metode političkih makinacija po principu »ti meni — ja tebi«, jedna je od najuobičajenih metoda kojima se služe interesne grupe, pogotovu na razini općine i radne organizacije. Kao paradigma a ne izolirani slučaj, može nam poslužiti famozna rasprodaja vila u Umagu. U trokutu općinska skupština — Stambeno poduzeće — Banka, dešavaju se makinacije velikih razmjera, ali sve je »pokriveno« odlukama općine i organa samoupravljanja, sve je »legalno«. Općina »sugerira« stambenom poduzeću da donese odluku o prodaji stambenih zgrada privatnim osobama. Općina sa svoje strane, koristeći se diskrecionim pravom, oslobađa kupce plaćanja poreza na promet. Banka odobrava kredite pod najpovoljnijim uvjetima, da bi se »pothvat« mogao realizirati. Čitava stvar postaje mnogo jasnija kada doznamo tko su u stvari kupci vila (općinski javni tužilac, šef općinskog sekretarijata unutrašnjih poslova, načelnik odsjeka za privredu općine, direktor i zamjenik direktora banke itd.).¹⁹ Radna organizacija ostaje ponekad »kratkih rukava«, ali se nada da će naći kompenzaciju u činjenici što je udobroствivila neke političke (male ili veće) bogove koji će joj se valjda odužiti nekom, za nju povoljnom političkom odlukom. Svaka interesna grupa koristi one metode i sredstva koja su joj dostupna i za koja drži da će biti efikasna u ostvarivanju njezinih interesa. Prema političkoj strukturi na koju se djeluje, biraju se i sredstva.

Na koji način radne organizacije ističu svoje zahtjeve? U traženju odgovora postavili smo direktorima radnih organizacija²⁰ ovakvo pitanje: U dina-

---

18) To je samo izgovoreno na jednoj raspravi odbora Društveno-političkog vijeća Savezne skupštine za društveno-ekonomske odnose, 9. veljače 1971.

19) Tzv. »zelena knjiga« Službe društvenog knjigovodstva otkrila je i obznanila takve slučajeve makinacija u raspolaganju društvenim sredstvima, da su neki od njih pravi kuriozumi i mogli bi se svrstati u neke ekskluzivne zbirke humora, kada se ne bi radilo o ozbiljnim društvenim pojavama. Tako su nekim visokim političkim funkcionerima i službenicima banaka odobravani visoki krediti na 60 (!) godina, s time da otplata započne tek 2001. godine! (vidi VUS, 30. X 1968).

20) Koliko god se nastojalo da se u našem sistemu izmijeni struktura moći (posebice u radnoj organizaciji) u korist kolektivnih organa, stvarno je ješ uvijek vezano (najviše moći) uz rukovodeće položaje, posebno uz funkciju direktora. To je uglavnom zbog toga, što taj položaj ima strateški značaj za funkcioniranje organizacije kao sistema aktivnosti. (Usp. J. Županov: »Samoupravljanje i društvena moć«, »Naše teme« br. 3/1969. str. 366). Sasvim je onda razumljivo da je direktor i najbolje informirana osoba i glavni reprezentant u aktivnostima radne organizacije prema vani.

mičkom i nestabilnom sistemu kakav je naš, Vaša je radna organizacija, zajedno, često prinuđena da se svojim zahtjevima obraća određenim strukturama, kako bi ostvarila ili zaštitila svoje interese. Molimo Vas da nam odgovorite, na koji način ističete zahtjeve i tražite zaštitu određenih interesa, kako utječete na centre političkog odlučivanja:

- a) pismenim predstavkama
- b) usmenim razgovorima, sa odgovornim ličnostima organa kojima se obraćate
- c) pritiskom na javno mnijenje putem sredstava masovnog komuniciranja (štampa, radio, TV, film)
- d) obustavom rada (štrajkom)
- e) na neki drugi način. Koji?

Ispitanici su zaokruživali, u pravilu, više alternativnih odgovora, a među najčešćima su pismena predstavka, usmeni razgovori s odgovornim ličnostima i razni sastanci (skupovi, konferencije). Komentari, međutim, daju mnogo jasniju sliku o načinima djelovanja radnih organizacija u političkom procesu. Tako većina ističe da načini utjecaja zavise od mnogih okolnosti (»kako kada i kako prema kome«). Ponekad je dovoljan i telefonski razgovor, a nekada ne koristi ni pritisak na javno mnijenje (»novinari nas ponekad provokiraju i sugeriraju nam da objavimo razloge svoga nezadovoljstva, ali time ponekad možemo samo pokvariti svoje odnose sa nekim političkim organima ili činionicima, a da sebi ništa ne pomognemo«). Javno mnijenje je isuviše prevrtljivo a da bi se na njega mogli osloniti. Ono se samo trenutno uzbuđi pa zaboravi, ali oni na koje smo pokušali utjecati putem javnosti, oni tako brzo ne zaboravljaju. »Javno mnijenje se alarmira tek onda kada se ne vidi izlaz u nekom boljem rješenju«. Ističe se također da su poslovni rezultati najjači politički argument, ali isto tako da političke odluke mogu pozitivno ili negativno utjecati na te rezultate. Jedan direktor izjavljuje da su, po njegovom sudu, važniji danas dobri odnosi sa bankom nego sa predsjednikom republike!

Štrajk kao sredstvo političkog pritiska

Štrajk je u našem sistemu relativno nova pojava. U odnosu sistema prema štrajku i uopće prema svim vaninstitucionalnim inicijativama i aktivnostima, možemo slijediti proces transformacije samoga sistema iz krutog i zatvorenog, u osnovi totalitarnog režima u sve otvoreniji, demokratski sistem pluraliteta interesa i djelovanja. Nekada je i sam nagovještaj protesta i obustava rada bio kvalificiran kao *neprijateljska akcija*, iz čega su slijedile odgovarajuće sankcije za inicijatore i nosioce. A sama pojava šptom se pričavala kao izuzetni događaj. Kasnije, stvaranjem nešto tolerantnije društvene klime, takve pojave nazivane su *ekscsesima*. Danas, međutim, različiti oblici obustave rada prihvaćaju se već kao normalna pojava i zakonitost u slobodnom političkom procesu.

To nikako ne znači da postoji neka opća suglasnost o karakteru štrajka u našem društvu, o njegovoj dopustivosti, efikasnosti i drugim socijalnim i političkim implikacijama. Naša je teorija tu prilično zbunjena i kao da tu pojavu ne može smjestiti u kontekst samoupravnog društva.. Rekli bismo da se prije radi o tome da se takve pojave ne mogu smjestiti u neke »sheme« i

»konstrukcije« o samoupravnom društvu, a ne u zbiljski socijalni kontekst. U samom pristupu pojavama obustave rada u nas (uostalom kao i u pristupu analizi sistema u cjelini ili pojedinih elemenata), često se polazi od pret postavke da je naš sistem (samoupravljanja) pa i njegove pojedine manifestacije, nešto bitno novo, pa prema tome, i kvalitativno različito od sličnih pojava u drugim sistemima. Naravno, s takvim apriorističkim stavom mora se dospjeti do proizvoljnih konstrukcija i konkluzija. Umjesto da se pokuša, bez robovanja ideološkim apriorijima, odgovoriti u čemu su bitne razlike između protesta i štrajka u našim i nekim drugim sistemima, te se razlike jednostavno postuliraju. Valjda po »logici«: ako smo (ili jer smo) samoupravno društvo, imamo i samoupravni štrajk. A to je nešto drugo od kapitalističkog društva i kapitalističkog štrajka. Evo nekih shvaćanja koja slijede tu logiku. »Protestne obustave rada ne mogu se identificirati sa štrajkom u kapitalizmu«. ²¹ Autor i odgovara zašto: Naše društveno uređenje je, po njegovom shvaćanju, takvo »da obustava rada ne može biti oblik klasne borbe, jer za to jednostavno nema osnove. To se konačno vidi i prilikom samih obustava rada, jer radnici gotovo svagdje izjavljuju da se ne bore niti protiv režima niti protiv društvenog sistema. Svako izjednačavanje sa štrajkom u kapitalističkom društvenom sistemu, gdje je u pitanju prije svega klasni konflikt, izraz klasnog antagonizma, stoga je neosnovano«. ²² Prije svega, autor zaboravlja da štrajk u kapitalizmu nije »prije svega klasni konflikt«, već zahtjev za ekonomskim poboljšicima. ²³ Dokle god se u okvirima sistema mogu ostvariti određeni zahtjevi i zaštititi određeni interesi, nitko neće zahtijevati rušenje samoga sistema. A nepobitna je činjenica da radnici u kapitalističkim zemljama uglavnom uspijevaju sa svojim zahtjevima. Uostalom, zato i štrajkaju jer imaju realne izgleda na uspjeh, inače bi štrajk bio uzaludan, pa bi brzo i odumro kao sredstvo borbe za zaštitu interesa.

Jedan drugi autor postavlja sličnu tvrdnju sa sličnim »argumentima« kao što su ovi s kojima smo se malo prije upoznali. »Protestna obustava rada u našoj zemlji kvalitativno se razlikuje od štrajkova u kapitalizmu. Ta kvalitativna razlika proizlazi, pre svega, iz različitog karaktera svojine nad sredstvima za proizvodnju, iz različite socijalno-ekonomske strukture društva, globalnog položaja radničke klase u svojinskim odnosima. Ta kvalitativna razlika dalje proizlazi iz različitog sistema političke vlasti i položaja radničke klase u tom sistemu. Najzad, postoji kvalitativna razlika između *krajnjih ciljeva* štrajka u kapitalizmu i protestne obustave rada u nas«. ²⁴ Da bi dao težinu svojim argumentima, autor pokušava razmatrati neka temeljna pitanja socijalne strukture i političke organizacije društva, dakle nešto, što je

---

21) Vidi B. Kavčić: »O protestnim obustavama rada«, »Teorija in praksa« br. 9/1965.

22) Isto.

23) Naravno da se štrajk može od organiziranih političkih snaga iskoristiti i kao oblik političke borbe jedne klase protiv druge, ali to nije njegovo bitno obilježje.

24) N. Jovanov: »Neka opšta pitanja protestnih obustava rada« (»Gledišta« br. 2/1967.

Autor smatra da se obustave rada u nas kvalitativno razlikuju i od sličnih akcija radničke klase u drugim socijalističkim zemljama, u kojima je državno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju vladajući odnos, u kojima partija ima monopol političkog odlučivanja, u kojima dolazi do »birokratskog izvitoperavanja vlasti« itd.

štrajkašima najmanje na umu kada se odlučuju da štrajkom istaknu svoje zahtjeve. Štrajk je svakako svjesna i prema nekom cilju usmjerena djelatnost. Zato je temeljno pitanje za prosudbu karaktera samoga štrajka upravo pitanje njegovih *ciljeva*. U pogledu ciljeva, međutim, ne samo da ne postoji »kvalitativna razlika«, nego je uopće teško generalno utvrditi neku razliku. Od slučaja do slučaja postoje neke osobitosti pa je uopće teško označiti neka zajednička obilježja štrajkova, bez obzira gdje se događali, ali jedno se može tvrditi (na temelju iskustva, opažanja, zdravog razuma i znanstvenih istraživanja) s velikom sigurnošću: *materijalni je interes u temelju gotovo svih štrajkova*. Pa i rezultati istraživanja do kojih je sâm došao, opovrgavaju autorove teze o bitnim razlikama između obustava rada u našem sistemu i štrajkova u kapitalizmu. Povod za većinu obustava rada, koje su bile predmetom analize, bila je *isplata osobnih dohodaka*, ili novi pravilnici, norme i sl., što sve na kraju određuje visinu osobnog dohotka.²⁵ Istraživanja, što ih je proveo N. Jovanov, pokazuju da se nezadovoljstva s osobnim dohotkom javljaju najčešće kao uzroci obustava rada. U 80,9 posto svih istraživanih slučajeva protestnih obustava rada, bilo je nezadovoljstvo s osobnim dohoci-ma. Od 2776 ljudi, u 47 slučajeva obustava rada, njih 2154 na to su se odlučili zbog niskog osobnog dohotka.²⁶ Motiviranost za štrajk je očita: *to su zahtjevi da se poboljšaju materijalni uvjeti egzistencije*. Na koju strukturu su ti zahtjevi upravljani, to nije temeljno pitanje za ocjenu karaktera samog štrajka, a niti za moguće razlikovanje među štrajkovima u različitim društvenim i političkim sistemima. Ti se sistemi, između ostalog, i razlikuju po tome da li je štrajk u njima dopustiv i moguć ili nije. *Dakle, prije je riječ o razlici sistema nego li o razlici štrajkova*. Kada bi štrajk doista smjerao na promjenu političkoga sistema, onda bi se moglo govoriti o mogućim razlikama među štrajkovima s obzirom na takvu njihovu krajnju usmjerenost. Ako, međutim, polazimo od pretpostavke da je štrajk oblik djelovanja određene interesne grupe (ili grupa) i da subjekti toga djelovanja nemaju za cilj rušenje sistema niti osvajanje političke vlasti, nego prije svega, ostvarenje nekih svojih parcijalnih interesa, onda nema nikakve osnove za teze o »kvalitativnim razlikama« između obustava rada u našem sistemu i štrajkova u kapitalizmu.²⁷ O mogućim razlikama moglo bi se govoriti s obzirom na *organiziranost i efikasnost* samog štrajka. Dok je on u sistemima zapadnih demokracija, preko organiziranih i moćnih sindikata, vrlo efikasan način »pritiska« za ostvarenje i zaštitu određenih interesa, dotle je kod nas još uvijek u većini slučajeva spontani izraz nezadovoljstva i bunta²⁸ u kome se sindikat javlja više kao »miritelj« nego li kao zastupnik interesa štrajkača.

U svojoj interpretaciji štrajkova u našem sistemu Z. Vidaković polazi od teze da su štrajkovi i slični oblici pritiska od strane radnika, izraz društvene nemoći (bitno ograničene društvene moći) radnika. »Kao izraz nemoći ra-

---

25) Usp. B. Kavčić: »O protestnim obustavama rada«, »Teorija in praksa« br. 9/1965.

26) Usp. N. Jovanov: »O protestnim obustavama rada«, »Gledišta« br. 12/1966.

27) Ako bi se ponegdje i moglo govoriti o razlikama, bojimo se da bi one govori-le u prilog štrajka u sistemu koga se smatra prevladanim.

28) Nije rijedak slučaj da dolazi do fizičkog obračuna između radnika i rukovo-dilaca, pa i sindikalnih »lidera«.

dnika da samoupravljanjem ostvare svoje interese, štrajkovi potvrđuju postojeće strukture društvene moći, koje nisu zasnovane na samoupravnoj organizaciji radnika, već izviru iz ekonomskog i političkog monopola. Protestnim akcijama radnici mogu postići ograničene ciljeve time što izazivaju za njih korisnu reakciju tih struktura društvene moći, ali time ne postižu i promjenu tih struktura. U tom smislu štrajkovi se odvijaju unutar postojeće socijalne organizacije, iako nisu institucionalizirani.«²⁹ Teza o »društvenoj nemoći« onih koji štrajkaju teško je održiva. I sam autor dovodi u sumnju ovu tezu kada govori o »ograničenoj moći« i »polumoći radnika«. Nemoć na jednoj strani označava svemoć (apsolutnu moć) na drugoj. Međutim, sama činjenica da određena interesna grupa može štrajkom (ili na drugi način) postići određene ciljeve, znači već određenu moć. Kada ona takvu moć ne bi imala, i kada bi na drugoj strani društvena moć bila monopolizirana (apsolutna i isključiva), onda ona ne bi činila nikakve ustupke nekim drugim subjektima političkog djelovanja (kao što ih uostalom, i nije činila dugo vremena u našem sistemu onemogućujući i samu pojavu štrajka ili nekog drugog oblika djelovanja interesnih grupa). *Moći štrajkom izraziti svoje raspoloženje i istaći svoje zahtjeve*, već samo po sebi označava izvjesnu moć (mogućnost). A moći te zahtjeve, makar i djelomično ostvariti označava stupanj više, novi kvalitet u strukturi društvene moći. Sve češće obustave rada u nas, govore da ti zahtjevi nisu sasvim uzaludni. Rezultati što ih štrajkom postigne jedna interesna grupa potiču i neke druge i opravdavaju njihova očekivanja da će na isti način ostvariti svoje zahtjeve.³⁰ Tih zahtjeva i očekivanja sve je više, jer »zaposleni hoće svega više«³¹. A moderno doba, doba znanosti i materijalnog napretka uvijek nudi nešto novo. Pojedinaac je neprekidno suočavan sa novim predmetima i novim dobrima koja se nude i koja on želi imati. Čitave moderne tehnike stavljaju se u pogon da bi pobudile njegovu znatiželju, povećale njegove aspiracije i očekivanja.³² Takvom jednom »potrošačkom psihologijom« zahvaćeno je i naše društvo, mada nema sve materijalne pretpostavke da drži korak s razvijenim suvremenim društvima.

U takvim uvjetima »brzog tempa« i mijene kojom su zahvaćeni svi aspekti ljudskog života, teško bi se moglo kazati da je našoj radničkoj klasi (naravno ni drugim socijalnim slojevima) stalo do nekih dugoročnih ciljeva i rekonstrukcija društva. Oni se ni štrajkom ne bore za »samoupravne odnose« (mada objektivno ti odnosi mogu biti unapređivani), već za svoj materijalni probitak, pa ako za to nemaju mogućnosti u svojoj zemlji odlaze u drugu.³³ Time ne želimo reći kako je onim socijalnim grupama i pojedincima koji ne napuštaju zemlju, više stalo do njezina prosperiteta i do razvoja samoupravljanja. Možda su se neki od njih samo »bolje snašli« na domaćem tlu, zauzeli unosnije pozicije, pa nisu prisiljeni tražiti »kruha nad pogačom«. Htjeli

---

29) Z. Vidaković: »Dva prilaza protestnim obustavama rada«, »Gledišta« br. 1/1968.

30) Usp. J. Jerovšek: »Konflikti u radnim organizacijama«, »Gledišta« br. 2/1970.

31) Usp. A. Kornhauser: »Human motivation« u knjizi »Industrial conflict«, N. Y. McGraw-Hill 1964, str. 79.

32) Usp. J. Jerovšek: »Konflikti u radnim organizacijama«.

33) Pretpostavlja se da samo iz SR Hrvatske ima više od 400.000 radnika na radu u inozemstvu. Što to znači neka nam kaže podatak da u čitavoj privredi Hrvatske ima ukupno zaposlenih 786.000! (SGJ, 1970, str. 334).

samo samo reći da radnike manje zanima da li će samoupravlјati, a više ih zanima koliko će zaraditi.³⁴ Većina njihovih akcija, pa i štrajkovi, usmјerena je prema tom cilju.

I sama radna organizacija može biti unutar sebe vrlo složena i interesno heterogena. Zbog toga može doći i dolazi do konflikta. Nas, međutim, prije svega, zanimaju takvi konflikti u kojima se radna organizacija kao interesna grupa konfrontira prema društvu, odnosno prema drugim interesnim grupama. Drugim riječima, radi se o takvim konfliktima koji kulminiraju štrajkom kao sredstvom političkog pritiska na neku od struktura izvan radne organizacije. U svakom slučaju radi se o *sukobu interesa*. I svaki zahtjev interesnih grupa, *svaki štrajk smјera na izvjesnu promјenu interesne konstelacije*. Ako radna organizacija štrajkom vrši pritisak na neki od centara političkog odlučivanja ona *via facti* zahtijeva promјenu interesne pozicije prema ostalim interesnim grupama. Napr. zahtjevi za povećanjem cijena (koji su naročito učestali) ne mogu se svesti na odnos: radna organizacija — politički organ, već imaju daleko šire implikacije. A ovi zahtjevi nerijetko se postavljaju ultimativno: »ako nam se ne dozvoli povećanje cijena (ili ako nam se ne povise osobni dohoci) latit ćemo se štrajka!«³⁵ Ako uzmemo u obzir da takvi ultimativni zahtjevi, pa i štrajkovi sve češće dolaze od radnih organizacija djelatnost kojih je »od općeg interesa« (prosvjeta, zdravstvo, promet) onda nije teško zaključiti da politički organi ne mogu više spokojno voditi »zacrtanu politiku«. Ne mogu se više zatvarati u misteriozne (birokratske) kule »važne politike«, jer su sve više na »brisanom prostoru« raznih interesnih grupa, pod pritiscima i zahtjevima kojih su prisiljeni na stalno preispitivanje svojih odluka.

Mada postoje različiti uzroci štrajkova u našem društvu, ipak držimo, da se gotovo svi mogu svesti na dvije osnovne skupine: a) ili ekonomski i politički instrumenti *priječe* da se položaj radnih organizacija određuje na temelju rezultata rada, b) ili ti instrumenti omogućavaju da se i mimo, nezavisno od rezultata rada postignu određeni probici. Drugim riječima, ili se zahtijeva ono što određena radna organizacija (ili druga interesna grupa) misli da *joj pripada*, ili se pak pokušava iznuditi nešto što se u danom slučaju čini *mogućim*. U takvim nastojanjima teško da se može govoriti o nekoj jedinstvenosti i solidarnosti unutar širih socijalnih grupa, pa ni u okviru radničke klase. Radnička klasa u nas *interesno je razjedinjena*, pa je zato iluzorno govoriti o nekoj njezinoj solidarnosti. Solidarnost klase može, dođuše, biti stvar teorijskih rasprava, ali teško i stvar zbiljskog uvida.

---

34) Slučaj zagrebačkog »Agrokombinata« sjajan je primjer za verifikaciju ove teze. Ali on nije karakterističan po tome što bi bio usamljen, već stoga što je izbio u javnost kao »afera«, pa se mogao steći iscrpniji uvid u različite aspekte odnosa. Na sjednici Gradskog komiteta (Zagreb, 3. XII 1969) sekretar partijske organizacije »Agrokombinata« ističe da u organima samoupravljanja ima malo radnika zbog toga što se oni sami opredjeljuju za stručna i rukovodeća lica jer od njih očekuju da će pridonijeti uspješnijem poslovanju radne organizacije, što se direktno odražava i na osobna primanja radnika. »Mi smo sve poduzeli da se izabere što više radnika, ali oni sami prilikom glasanja izaberu stručnjake«. (Bilten GK SKH, 11—12 1969.). Slična je situacija i u mnogim drugim organizacijama.

35) Vidi B. Kavčić: »O protestnim obustavama rada«, »Teorija in praksa« br. 9/1965.

U našoj interview-anketi direktorima radnih organizacija postavili smo slijedeće pitanje:

U ekonomskoj utakmici, u borbi za tržište, dohodak i životni standard, interesi radnika vaše radne organizacije često se sukobljavaju s interesima radnika drugih organizacija. Da li, po Vašem mišljenju, radnici Vaše radne organizacije, u svojim zahtjevima i akcijama (štrajk i dr.) više vode računa o

a) svom neposrednom materijalnom interesu
ili

b) o interesu jedinstva i solidarnosti s radnicima drugih radnih organizacija.

Samo jedan, od 26 anketiranih direktora, smatra da radnici više vode računa o jedinstvu i solidarnosti nego li o svojem neposrednom materijalnom interesu! To nas je ponukalo da razgovaramo sa skupinom od 20 radnika iz te radne organizacije. Svih 20 su nedvosmisleno odgovorili da im je prije svega do njihova materijalnog interesa (»radim za pare a ne za solidarnost«, »moja žena i djeca nemaju ništa od solidarnosti, ako prvoga donesem 60 posto plaće«, »Ne vode ni drugi računa o nama«, »Vodimo računa o našim poslovnim partnerima, jer je to u našem interesu«, »Kad bi sva radnička klasa u zemlji ili bar u republici bila solidarna, onda bi to bilo u interesu svih radnika, ali nju nema tko organizirati«).

Svakodnevni politički život pruža nam dovoljno argumenata za tezu o razjedinjenosti i interesnoj suprotstavljenosti dijelova radničke klase.³⁶ Ona često poprima takve oblike i zamah da su i sami politički organi prinuđeni na intervencije.³⁷

Ako se pažljivije prate politička događanja u nas, onda neće biti teško uočiti da nerijetko radne organizacije služe samo kao sredstvo u političkoj borbi većih interesnih grupa (općina, regija, republika). U tome slučaju imamo tipični primjer kada se jedna interesna grupa (radna organizacija) pojavljuje kao »grupa za pritisak« neke veće interesne grupe.

Dodali bismo, zaključno, ovom razmatranju štrajkova kao oblika političkog djelovanja, da je on u našem sistemu *politička* kategorija *više i prije* nego li kapitalističkom sistemu (što bi htjeli autori koje smo citirali). Štrajk

---

36) Ta se razjedinjenost često iskazuje na vrlo drastičan način. Na sjednici Gradskog komiteta SKH, Zagreb 17. X 1968, iznesen je, među ostalima, i slučaj poduzeća »Interplet«. Kada je javnost bila informirana o nekim deformacijama što su se događale u radnoj zajednici poslovnog udruženja »Interplet«, ubrzo su se neka konkurentna poduzeća u zemlji, pa i dojučerašnji poslovni partneri, požurila obavijestiti poslovne partnere u inozemstvu kako je »Interplet« pred likvidacijom i da se s tom radnom organizacijom ne treba upuštati ni u kakve aranžmane.

Poslovni odnosi koji su trajali 18 godina između sisačkog kombinata crne metalurgije i Koksno-kemijskog kombinata u Lukavcu dovedeni su u pitanje onoga časa kada se radnicima Lukavca (ali ne samo njima) pružila mogućnost da iskoriste određene konjunkturalne momente i da za sebe ostvare povoljne materijalne interese. Radnici sisačkog kombinata bili su, obustavom isporuke koksa, stavljeni pred svršen čin i prisiljeni da prihvate nove uvjete kombinata iz Lukavca (O tome je izvještavala sva jugoslavenska štampa i ostala sredstva informacija, naročito u travnju 1970. godine).

37) Poznati su slučajevi intervencije saveznih organa oko licitacije za isporuku PTT centrala u kojima se pokušalo igrati zagrebačku tvornicu telekomunikacionih uređaja »N. Tesla«, zatim slučaj ŽTP-a Zagreb oko pokušaja kupnje željezničkih vagona u Italiji i dr.

u nas više stavlja na kušnju »političku sferu« (ako hoćete dovodi u pitanje državu kao posrednika), nego li što to čini štrajk spram kapitalističke države. Štrajk je obično upravljen prema *vlasniku, poslodavcu*. Kako u nas nema privatnog vlasnika ni privatnog poslodavca, svaki protest u tom je slučaju protest protiv države kao općeg reprezentanta društvenog vlasništva. Čak i onda kada je štrajk (protest, zahtjev, »pritisak«) usmjeren na organe upravljanja u radnoj organizaciji, on je i tada upravljen na državu, na njezin strukturalni element. Prema tome teza kako štrajk u kapitalizmu ima za krajnji cilj mijenjanje kapitalističke države, dok mu to u nas nije svrha, teško se može održati.

INTEREST GROUPS IN THE POLITICAL SYSTEM OF YUGOSLAVIA

Summary

The basic feature and specificity of Yugoslav pluralism are the institutional interest groups. These groups are the elements of the structure of the political system itself, and therefore directly included — institutionally and legislatively in the consideration is here primarily given to the enterprise.

As the enterprise is given a special status in the constitutional political system of Yugoslavia in which it is legally recognized as a political category **par excellence**, the consideration is here primarily given to the enterprise.

Analysing the results of the interviews with the presidents of Communal Assemblies in Socialist Republic of Croatia and directors of some bigger enterprises in the same republic, the author investigates whether and to what extent the enterprise uses its power and influence in the political process — in what degree it is a policy making factor. The research results show considerable differences between the formal authority and factual power of the enterprises. Although all the enterprises have the same status constitutionally, the real differences are so great, that some enterprises make the policy of communes and even larger regions, and the influence of others is meagre. The factor is the economic power.

Besides the differences between the enterprises in power and influence, the research results give the evidence to the author's thesis that the enterprises significantly influence the process of political decision making.

The actual possibility of the enterprise to act as an interest group is determined by many conditions — some of political and legislative, some of factual nature, primarily: a) by political and legal status in the total system, b) unstable normative structure which is subject to many influences and constant change, c) lack of the more stable criteria that would provide an evaluation of organizations and individuals according to their results, and last but not least; d) democratization of the system itself which is becoming more open to the expression of different interests and actions of interest groups.

Finally, author examines some relevant theoretical and political aspects of the strike as a mean of the political pressure in the self-management system in Yugoslavia.

Sažetke prevela:
Mira Obradović-Čudina